

ԲԱՐՈՅՆԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏՆԱԿԱՆ

ՃԷ. ՏԱՐԻ 1903

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի — 4 ռու.:
Վեցամսեայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 2 ռու. 50 կ.:
Մեկ թիս Կարծե 1 ֆր. — 50 կ.:

ԹԻՒ 1. ՅՈՒՆԻԱՐ

ԱՐՄԱՐԻՄԵՐԵՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԲԱՆՈՐԻՔ

այ բզեաշիններուն էութեան եւ բռնած դրից վրայ այնչափ անճիշդ բաներ գրուած են, որ առիթս կը գործածեմ՝ կարելի եղածին չափ համառօտ, անգամ մը խնդիր ճիշդ մեկնելու — Ագաթանգեղոս էջ 650, 12 եւն (լանգլուա՝ Ա. 187. Լազարդ էջ 83, 91 եւն.) Ս. Գրիգոր Լուսաւորչէն, անոր Ռոստակե օրդին եւ Աղբիանոսէն վերջը՝ Տրդատ Թագաւորին հետ կայսեր գացող մեծամեծներուն մէջ կը դասեմ «գլորեմսն զահնդեցսն, որ բղնաշխըն կոչին»:

Չառաջին սահմանակալն՝ ի Նոր Շիրական կողմանէն,

երկրորդ սահմանակալն՝ Ստորեւստանեաց կողմանէն,

երրորդն՝ Սրուեստական կողմանէն, Զօրրորդն՝ ի Մասքթաց կողմանէն,

Ապա կը յարդգեն՝

5. զմեծ իշխանն Անգեղ տան եւ

6. զՄասքադի տապեան եւ

7. զսպարապեան մեծ, եւն:

Արուեստական գրչի մը մեկնութիւնն է, որուն միտքն է ինկեր հայերէն՝ «արուեստական», բառը, ուստի պէտք է Արուեստան կարդալ, այսինքն՝ Մծբնայ կողմերը: Բացատրութեան եղանակէն կը հետեւի, որ այս իշխաններն ո՛չ թէ այն երկիրներուն մէջ, այլ այն երկիրներուն մօտերը կամ սահմաններուն վրայ կ'իշխէին:

Ուրիշ տեղ մը՝ (էջ 596, 21 եւն. Լանգլուա Ա. 170. Լազարդ էջ 68, 44 եւն.) այն դասպանները կը իշխուին, որոնք Սուրբ Գրիգորի ուղեկից եղան, երբ Վեսարիա ձեռնադրուելու կ'երթար: Հոս դասակարգութիւնն ուրիշ տեսակ է, եւ կ'երեւայ թէ շորս սահմանակալները հոս կը պահսին:

«Առաջին իշխանն Անգեղ տան,

Երկրորդ իշխանն Աղմնեաց՝ որ բղնաշին մեծ՝,

Երրորդ իշխանն մարդպետութեան՝ իշխանութեանն,

1 Թաւ. ծ տիς κομινταχίολας.

2 Թաւ. ծ τριτος δεχων επι της εξουσίας πατριμους

նենք, որ Կորդուաց իշխանը՝ Նոր Հերականի բղնաշխիս տեղը բռնած է, կամ անոր համար՝ որ ստիկա անձամբ չէր կրնար երթալ եւ կամ վառն զի Կորդուաց իշխանը՝ Միանգամայն Նոր Հերականի բղնաշխիս էր: Այս պարագային մէջ անհրաժեշտաբար կը հետեւի որ Ծովփայ իշխանն ալ — ինք զինքն զգուշութեամբ բացատրելու համար — «Ասորեստանեաց կողմանէն», բղնաշխիս իրր փոխանորդ՝ մեծամեծաց ուղեկցութեան մասնակցեցաւ: Հիմալ ամէն բանէն յառաջ խնդիրն այն է թէ հոս ո՞ր Ծովփայ իմանալու ենք. Եփրատայ քով եղած արեւմտեանը թէ Մեծ Ծովփայը ան արեւելեանը՝ Նփրկերոս (Martyropolis) մայրաքաղաքով: Այս խնդիրս որոշելու համար՝ լուսազոյնն է միջի կուռն բռնել Նորսեհի խաղաղութեան դաշինքին ենթադրած քաղաքական յարաբերութիւնները. այս գաշադրութիւնը շատ մօտ է ժամանակաւ Ագաթանգեղոսյ յիշած հրեշտակութեան: 297ին արքայի արքան ստիկոնեցաւ հաւանիլ որ (Հայաստանի վերաբերով) Անգեղ-տան նախարարութիւնը Ծովփայ հետ, իսկ Արծն Կորդուաց եւ Ծաւգեկն (Zabdikene) հետ հռոմէական պետութենէն անկազոյն կախում ունենան: Սակայն այսու հանդերձ՝ անոնք Հայոց թագաւորութեան վերաբերելէ չզգաղբեցան: Բացարկութեան այս ըմբռնումն կը հետեւի թէ Կորդուք եւ Ծաւգեկն (Ծովփայ) Արծնէն կախում ունէին, եւ այս երեք գաւառաց իրարու հետ անձուկ կապուած ըլլալը յայտնի է նաեւ եկեղեցական այն բաժանումէն, որ հիմնուած է Յովհաննոսի խաղաղութեանս համաներունկատմամբ ըրած արամադրութեանց վրայ: Այս բաժանման համաձայն՝ Կորդուք եւ Ծաւգեղաք թեմերը, ինչպէս եւ Արծն Մծբնայ մետապոլիտութեան կը վերաբերէին: Յայտնապէս Կորդուաց եւ Ծաւգեղաց ստորապետներն Արծնեաց բղնաշխիս տակն էին: Նման յարաբերութիւն մ'ալ պէտք է ենթադրել Անգեղ-տան եւ Ծովփայ միջեւ: Անգեղ-տունը (Ingilene) հին Անգը բերդով (ասոր. Aggēl) միասին կը համապատասխանէ յետնագոյն ժամանակի Չորրորդ Հայոց Գեգիքը ըստած գաւառին — զոր Գեորգ

Կիպրացին 960 չէմա ճիշտաց¹ կ'անուանէ — ինչպէս Կիպրետ լաւ միտ դրած է: Անգեղ-տան կառավարն էր Հայր մարդապետը, որ Մեծ Ծովփայ² բնաբեղ բերդին գանձերուն վրայ ալ կը հսկէր: Ուստի կ'երեւայ թէ Մեծ Ծովփայն այն դաշնադրութեան մէջ Անգեղ տան ստորակարգ մաս համարուած է, Հոս Ծովփայը ըսելով՝ միայն արեւմտեանը՝ Եփրատայ վրայինը կրնայ հասկըցուիլ³ որ ուղղակի հռոմէական պետութեան սահմանակից էր եւ անկէ ետքը՝ միշտ հռոմայեցոց ազդեցութեան տակն էր: Այս գաւառը՝ երբեմն պարզապէս Ծովփայ կ'ըսուէր — այսպէս Ղազար փայ. էր 205, 532⁴ եւ Սուտ Մովս. Նոր. Աշխարհադրութիւն հրտ. Սուրբանի էջ 30, 15 — երբեմն Ծովփայ Շահայ (սեռ. Ծովփայ Շահէի) փաւստ. Գ. Թ. էջ 21, Հասունի Ծովփայ փաւստ. Գ. Ժ. էջ 29 կամ Ծովփայ Շահունց փաւստ. Գ. Ի. էջ 146, երբեմն ալ միւս Ծովփայ փաւստ. Գ. Ի. էջ 73: Հայոց թագաւորութեան բաժանուելէն վերջը՝ հայկական հարաւային հինգ ստորապետութիւնները — որոնց մէջ նաեւ Դժօփոյն — Ծովփայ Շահունի — հռոմէական իշխանութեան տակ ինկան, բայց իրենց ընկի իշխանները պահեցին: (Հարանկէն):

ՅԱՍՏԱՆԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՆԴԱՐԱՐ ԻՄՈՍՏԵՆՈՍ

Ի միջի հայերէն ձեռագրաց արքունի մատենադարանին ի Բերլին կայ գրադար մի, Ms. orient. quart. 805 նշանակեալ (որ չէ արձանագրեալ ի ցուցակի՝ հայերէն ձեռագրաց, զոր կազմած է Ն. Բարամեանց՝ յամին 1888, քանզի յետոյ է ստացեալ), որ՝ իւր բազմապիսի հետաքրքրական եւ կարեւոր բովանդակութեամբ՝ արժանի է մանաւոր մտադրութեան: 28-ական շարքս այս, որ մինչեւ ցարդ՝ որչափ գիտեմ՝ դեռ բնաւ չէ ստորագրեալ մանրամասնաբար, 20.7 × 15 հրգմար. մեծութեամբ է. ունի 316 թուղթ + 2 մագաղաթեայ թուղթ՝ մին ի սկիզբն եւ միւսն ի վերջն: Գրութիւնն առ հասարակ միասին է. առիցի թիւն՝ անկանոն, եւ պէսպէս ի զանազան մասունս, այսինքն՝ 18—42. նիւթն՝ արեւելեան թուղթ, հաստ,

1 Պետր. Պարթի՝ Հատակոստը 14 առ Գիթորթի Hist. Gr. min. I 433, 20—23: որ ծն է κεφάλαια τῆς πρεσβυτέρου ταύτα, ὥστε κατὰ τὸ ἀνατολικὸν χλίμα τῆν 'Ινδιανήν (ընթերց. 'Ινդիան) μετὰ Σαφωγῆς καὶ Αἰθιοπῆν μετὰ Κροδοθηῶν καὶ Ζαβδουκηνῆς 'Ρωμαίους ἔχουσιν.

1 Հ. Կիպր. Monatsber. der Berl. Akad. 1873, p. 198. Հմտ. Գիթորթի Georgius Cyprius p. 180:

2 Հ. Գիթորթի Georgius Cyprius p. 161/2.

3 Հմտ. Կիթորթի Ժող. էջ 200:

4 Հմտ. Գիթորթի Georg. Cypri., p. XLIX a.